

Н. С. Шишко

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СТРУКТУРНИХ КОМПОНЕНТІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ І ЇХНІХ ЦІЛЕЙ КОРИСТУВАННЯ ІНТЕРНЕТОМ

Аналізується взаємозв'язок цілей користування інтернетом у старшокласників з їхнім психологічним благополуччям. Психологічне благополуччя розглядається як комплексний параметр, тому окрема увага приділяється висвітленню взаємозв'язків окремих його компонентів з цілями користування інтернетом. Обстоюється думка, що старшокласники з низьким рівнем психологічного благополуччя менш усвідомлено визначають власну мету користування інтернетом і частіше, ніж їхні однолітки, використовують інтернет задля ескейпізму. Наголошується, що вони більш схильні порівняно з однолітками користуватися інтернетом під впливом інших, проте рідше застосовують простір мережі для підтримання наявних стосунків з близькими та друзями. За допомогою кореляційного аналізу виявлено взаємозв'язки між окремими компонентами психологічного благополуччя і цілями користування інтернетом. На основі отриманих даних виокремлено три групи ризику щодо погіршення психологічного благополуччя і запропоновано стратегію психологічних впливів для його корекції.

Ключові слова: старшокласники, психологічне благополуччя, цілі користування інтернетом.

Проблема. Використання інтернет-технологій у повсякденному житті розкриває нові шляхи для реалізації потреб людей у спілкуванні, отриманні нових знань, саморозвитку, рекреації тощо. Учні старших класів, хлопці та дівчата віком 14-16 років, є одними з найбільш активних користувачів інтернету. Відповідно з'ясування цілей користування інтернетом представників цієї вікової групи становить особливий науковий інтерес.

Психологічне благополуччя людини як категорія, що охоплює різні виміри сприйняття особистістю себе, інших, життя в цілому, є комплексним параметром, що безпосередньо пов'язаний з ціннісно-мотиваційною сферою особистості. Дослідження взаємозв'язку між цілями користування інтернетом і психологічним благополуччям старшокласників як на загальному рівні, так і на рівні його окремих структурних компонентів сприяє глибшому розумінню причин обран-

ня тих або інших способів проведення часу в інтернеті, дає нове розуміння можливих причин нераціонального використання мережі і, відповідно, розширює бачення напрямків та способів їхньої корекції.

Мета статті: проаналізувати взаємозв'язок між цілями користування інтернетом у старшокласників та їхнім психологічним благополуччям.

Описуючи соціальні інтернет-практики, науковці наголошують на їхніх різноманітних ресурсних можливостях, що можуть спонукати інтернет-користувачів до обрання тих або тих їхніх видів. Цей вибір залежить від актуальних потреб людини, а також від її особистісних характеристик, до яких можна віднести і рівень психологічного благополуччя.

За визначенням П. П. Фесенка і Т. Д. Шевеленкової, “психологічне благополуччя – інтегративний показник міри спрямованості людини на реалізацію цієї потреби, що суб’єктивно виражається у відчутті щастя, задоволеності собою та власним життям” [1]. В основу запропонованого вченими теоретичного концепту покладено інтегративну модель психологічного благополуччя, розроблену К. Ріфф на основі аналізу праць А. Маслоу, К. Роджерса, Г. Оллпорта, К. Г. Юнга, Е. Еріксона, Ш. Бюллер та М. Яходи. Складається модель з таких компонентів, як *самоприйняття* – Self-Acceptance (позитивне ставлення до себе, незважаючи на усвідомлення власних недоліків та обмежень), *позитивні відносини* – Positive Relations With Others (уміння підтримувати близькі стосунки з іншими людьми на основі підтримки та емпатії), *екологічна майстерність* – Environmental Mastery (здатність відповідати вимогам навколишнього середовища, уміння долати труднощі, бути ефективним у повсякденній діяльності), *цілі в житті* – Purpose in Life (уміння знаходити сенс у своїх зусиллях та життєвих завданнях, ставити перед собою цілі та досягати їх, переживати осмисленість свого існування), *автономність* – Autonomy (уміння впевнено відстоювати свою думку, здатність будувати своє життя відповідно до власних переконань), *особистісне зростання* – Personal Growth (прагнення до реалізації власних здібностей і талантів, відкритість до нового досвіду) [2]. К. Ріфф розроблено також методика для визначення рівня психологічного благополуччя, яка активно використовується у сучасній науковій практиці.

Скорочену адаптовану версію опитувальника К. Ріфф ми застосували в нашому дослідженні. Респондентам, крім того, було запропоновано анкету на визначення особливостей їхніх інтернет-практик, окремий блок якої стосувався цілей користування інтернетом.

Дослідження проводилося на всеукраїнському рівні. Вибірку склали учні 9-11-х класів загальноосвітніх шкіл з різних регіонів нашої держави, що беруть участь у всеукраїнському експерименті з упровадження медіаосвіти. Усього в опитуванні взяли участь 1144 особи, серед яких 458 хлопців та 686 дівчат. Вік респондентів становив від 14 до 17 років.

На основі аналізу анкетних профілів і відповідно до загальних показників за опитувальником психологічного благополуччя К. Ріффа ми розподілили учасників дослідження на три групи: з низьким (310), із середнім (560) і високим (274) рівнем психологічного благополуччя (рис. 1).

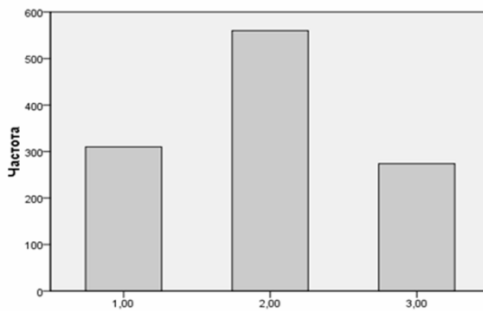

Рис. 1. Розподіл респондентів на групи за показниками психологічного благополуччя: 1 – низький рівень, 2 – середній рівень, 3 – високий рівень

Далі ми проаналізували співвідношення частоти вибору тих або інших цілей користування інтернетом представниками різних за рівнем психологічного благополуччя груп. Для підтвердження достовірності отриманих результатів був застосований критерій Хі-квадрат Пірсона. Взаємозв'язок структурних компонентів психологічного благополуччя з інтернет-практиками визначався за допомогою коефіцієнта кореляції Спірмена.

Відомо, що підтримання дружніх стосунків з ровесниками, активна соціальна взаємодія з ними є важливим фактором благополуччя старшокласників. Тож у перелік можливих цілей користування інтернетом ми включили мотив підтримання комунікативної взаємодії. Відповідний пункт опитувальника було сформульовано так: **“Користування інтернетом для підтримання дружніх стосунків, спілкування”**.

Згідно з результатами опитування (рис. 2) цим мотивом учні загалом керуються дуже часто, але особливо це стосується групи учнів з високим рівнем психологічного благополуччя (59,9 % респондентів

цієї групи постійно, власне щодня, використовують інтернет саме для цього). Серед їхніх однолітків, що мають низький рівень психологічного благополуччя, щоденно користуються інтернетом, керуючись цим мотивом, 37,7 %; серед учнів, що мають середній рівень, – 48 % ($X^2=49,9$; $p \leq 0,001$). Також встановлено наявність позитивного кореляційного зв'язку між названою метою користування інтернетом і таким параметром психологічного благополуччя, як “Позитивні відносини” ($\rho = 0,23$; $p \leq 0,01$).

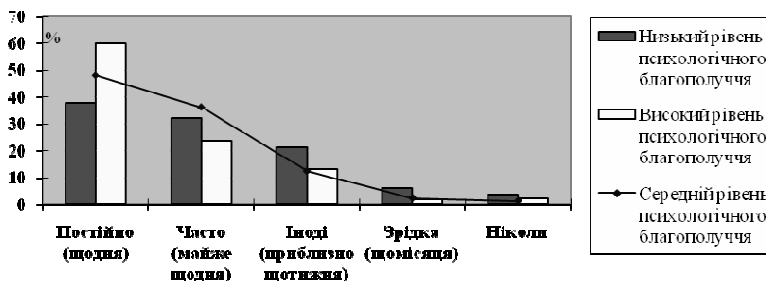

Рис. 2. Користування інтернетом для підтримання дружніх стосунків, спілкування

Можемо припустити, що проведення вільного часу в інтернеті для підтримання дружніх стосунків сприяє зростанню психологічного благополуччя старшокласників за рахунок зміцнення їхніх позитивних стосунків з оточенням. А проте зрозуміло, що старшокласники, які мають більш високі показники за параметром “Позитивні відносини”, часто використовують інтернет саме для підтримання дружніх стосунків з іншими.

Інтернет-простір відкриває широкі можливості для користувачів не тільки у сфері відпочинку, комунікації та навчання – усе частіше його використовують і як платформу для заробітку. В наше опитування також був включений параметр “*Користуюсь інтернетом, щоб працювати, заробляти гроші*”.

Виявлено виразні відмінності у вираженості цього мотиву в респондентів з різним рівнем психологічного благополуччя (рис. 3): 30 % старшокласників із групи з низьким рівнем психологічного благополуччя щодня або майже щодня користуються інтернетом з цією метою, тоді як серед учнів з високим рівнем психологічного благополуччя лише 8,4 % керуються нею у своїх повсякденних практиках користування мережею. Ніколи не користуються інтернетом для заробляння грошей 74,1 % учнів з високими показниками психологічного благо-

получчя. У групі старшокласників з низьким рівнем психологічного благополуччя цей показник становить 39,4% ($X^2=104,9$; $p \leq 0,001$).

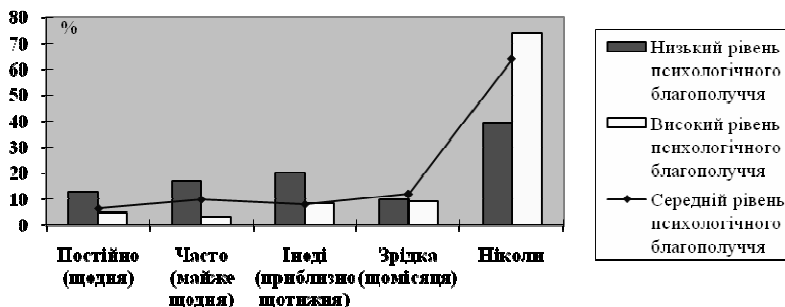

Рис. 3. Користування інтернетом для заробляння грошей

Встановлено наявність негативного кореляційного зв'язку між зазначеною метою користування інтернетом і показниками психологічного благополуччя старшокласників. Найбільш виразно простежується цей зв'язок з такими параметрами, як "Особистісний розвиток" (ро Спірмена = $-0,357$, $p \leq 0,01$), "Цілі життя" (ро Спірмена = $-0,236$, $p \leq 0,01$), "Позитивні відносини" (ро Спірмена = $-0,2$, $p \leq 0,01$).

Звернімося до змістової інтерпретації отриманих даних. Очевидно, що надмірна зосередженість на заробітках у цьому віці може негативно вплинути на розвиток людини. У старшому шкільному віці формується зона інтересів; це період життя, коли молода людина має визначитися, що їй справді цікавить. Якщо ж замість цього юнаки та дівчата зосереджуються на зароблянні грошей, а не інвестують свій час та зусилля в розвиток власної особистості та визначення своїх життєвих цілей та пріоритетів, то й досягнення матеріального благополуччя в майбутньому також ставиться під загрозу. Спілкування з однолітками, активна взаємодія з ними є діяльністю, що за віковими нормами має значний вплив на розвиток особистості у старшому шкільному віці. Якщо ж молода людина занадто рано потрапляє у сферу комерційних інтересів, то, як свідчать результати нашого дослідження, існує ризик погіршення її стосунків з оточенням.

Можемо припустити, що існує багато факторів, які спонукають молодих людей використовувати інтернет для заробляння грошей. Дослідження цих факторів може стати темою окремого наукового дослідження, проте отримані результати дають нам підстави віднести старшокласників, які активно використовують інтернет для заробляння грошей, до окремої групи ризику щодо зниження психологічного благополуччя, особливо за параметром особистісного розвитку. Можемо

навіть дати цій групі умовну назву “працюючі”. Для профілактики виявлених ризиків серед старшокласників цієї групи можна проводити пояснювальну роботу, інформуючи їх про можливі наслідки, як то погіршення психологічного благополуччя в близький перспективі. Слід робити наголос на тому, що для запобігання таким ефектам треба більше часу приділяти формуванню зони інтересів та соціального капіталу.

Весвітня мережа є простором, який часто використовують, щоб “утекти” від реальності. Для дослідження мотиву ескейпізму при використанні інтернету було запропоновано таку альтернативу: *“Користуюсь інтернетом, щоб забутись, поринути у віртуальний світ і відволіктися від проблем”*.

Отримані дані (рис. 4) свідчать про те, що майже чверть (24,5 %) старшокласників з низьким рівнем психологічного благополуччя постійно (щодня) користуються інтернетом, керуючись саме цією метою, що майже вдвічі більше порівняно з групою їхніх психологічно благополучних однолітків (12,4 %). Ніколи не користується інтернетом, аби відволіктися від проблем, більш як третина (34,7 %) учнів із групи з високим рівнем психологічного благополуччя, тоді як у групі з низьким рівнем психологічного благополуччя цей показник утричі нижчий (11,9 %). Показники за цим параметром мають статистичне підтвердження ($X^2=61,77$; $p \leq 0,001$).

Між зазначеною вище метою користування інтернетом і параметрами психологічного благополуччя виявлено негативний кореляційний зв'язок. Найвищий його рівень зафіксовано за показниками “Життєві цілі” (ро Спірмена = $-0,207$; $p \leq 0,01$) та “Самоприйняття” (ро Спірмена = $-0,21$; $p \leq 0,01$).

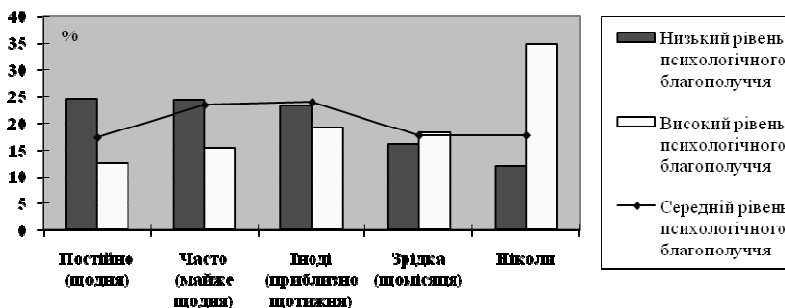

Рис. 4. Користування інтернетом, щоб забутись, поринути у віртуальний світ, відволіктися від проблем

Отож бачимо, що старшокласники, які мають низьке само прийняття і переживають труднощі у сфері постановки та досягнення ці-

лей, загального осмислення власного життя, використовують мережу для ескейпізму. Зворотний зв'язок полягає в тому, що користування мережею, аби якось відволіктися від буденності, призводить до зниження самоприйняття та утруднює усвідомлення та досягнення особистісно значущих цілей. Тобто в даному випадку виявляється ефект замкненого кола: людина не приймає себе і використовує інтернет як засіб відволікання від негативних думок; але це не вирішує проблему, а стає ще одним приводом для самокритики, що знову ж таки негативно впливає на самоприйняття.

Підлітків, що активно використовують мережу для ескейпізму, слід віднести до окремої групи ризику, яку умовно можна назвати "втікачами". Цілеспрямований корекційний вплив у цьому випадку має полягати в тому, щоб сприяти підвищенню самоприйняття та покращенню вміння визначати свої життєві цілі і досягати їх. Вважаємо, що такої корекційний вплив краще починати саме із залучення до діяльності, що підвищує самоприйняття. Це може бути, наприклад, долучення до медіатворчості (виготовлення власного медіапродукту та отримання позитивного зворотного зв'язку) або суспільно корисної діяльності (допомогти тому, хто цього потребує, і таким чином збільшити впевненість у власних силах).

Як показали відповіді респондентів, що обрали альтернативу "*Користуюсь інтернетом за звичкою, без мети*", старшокласники з низьким рівнем психологічного благополуччя часто звертаються до інтернету за звичкою: 55,2 % респондентів цієї групи постійно (щодня) або часто (майже щодня) користуються інтернетом "за звичкою, без мети"; ніколи не керуються відповідним мотивом лише 9,4 % учнів цієї групи. Старшокласники, що мають високий рівень психологічного благополуччя, виглядають значно свідомішими в цьому аспекті, лише 10 % з них у своїй повсякденній практиці користування інтернетом роблять це за звичкою; ніколи не користуються інтернетом без усвідомлення своєї мети 28,1 % респондентів цієї групи (рис. 5). Отримані результати мають вагомe статистичне підтвердження ($X^2=68,218$; $p \leq 0,001$).

Аналіз зв'язку окремих компонентів психологічного благополуччя із зазначеною метою користування інтернетом показав наявність негативного кореляційного зв'язку між нею і такими параметрами психологічного благополуччя, як "Управління середовищем" (ро Спірмена = $-0,201$; $p \leq 0,01$), "Життєві цілі" (ро Спірмена = $-0,205$; $p \leq 0,01$), "Самоприйняття" (ро Спірмена = $-0,207$; $p \leq 0,01$). Як бачимо, отримані дані збігаються з результатами аналізу за параметром "Користуюсь інтернетом, щоб забути, поринути у віртуальний світ, відволіктися від проблем": виявлено негативний зв'язок з тими ж складовими пси-

хологічного благополуччя. Окрім того, визначено, що існує негативний кореляційний зв'язок з “Управлінням середовищем” – параметром, що відображає вміння відповідати вимогам навколишнього середовища, бути ефективним у власній повсякденній діяльності. Дівчат і хлопців, які мають схожі показники профілю психологічного благополуччя, також можемо віднести до групи ризику, тобто “втікачів”.

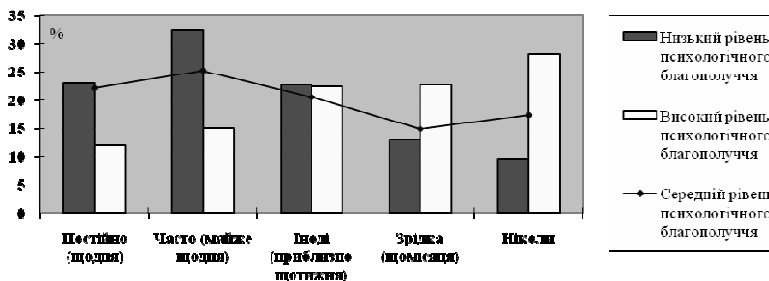

Рис. 5. Користування інтернетом за звичкою, без мети

Для корекції такого роду негативних проявів можемо рекомендувати вже описаний нами вище комплекс заходів, спрямованих на підвищення самоприйняття старшокласників. Крім того, доцільним видається навчання дівчат і хлопців окремих навичок тайм-менеджменту та цілепокладання.

До переліку можливих мотивів користування інтернетом ми включили параметр, спрямований на визначення мотиву наслідування поведінки. Альтернативу було сформульовано так: *“Користуюсь інтернетом, керуючись прикладом інших”*.

Аналіз отриманих даних (рис. 6) показав, що для старшокласників з низьким та середнім рівнем психологічного благополуччя приклад інших частіше, ніж для їхніх однолітків з високим рівнем психологічного благополуччя, визначає мету користування інтернетом. Так, 42,3 % старшокласників з низьким і 28,7 % із середнім рівнем психологічного благополуччя постійно (щодня) або часто (майже щодня) користуються інтернетом, орієнтуючись на приклад інших, тоді як у групі “психологічно благополучних” відповідний показник становить 10,9 % ($X^2=121,97$; $p \leq 0,001$).

Виявлено негативний кореляційний зв'язок між цією метою користування інтернетом і параметрами психологічного благополуччя. Найбільші значення цього зв'язку зафіксовано щодо таких компонентів, як “Автономія” (ро Спірмена = $-0,25$; $p \leq 0,01$), “Управління середовищем” (ро Спірмена = $-0,25$; $p \leq 0,01$), “Життєві цілі” (ро Спірмена = $-0,27$; $p \leq 0,01$), “Особистісний розвиток” (ро Спірмена = $-0,38$; $p \leq 0,01$).

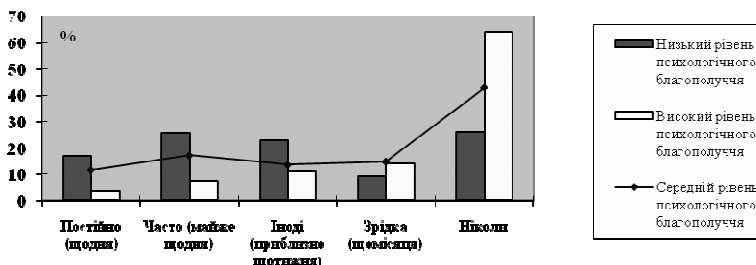

Рис. 6. Користування інтернетом як наслідування прикладу інших

Тож можемо зробити припущення, що старшокласники, які мають певні складнощі з визначенням власних життєвих орієнтирів, відстоюванням своєї думки, особистісною ефективністю у виконанні повсякденних справ, частіше за інших своїх ровесників використовують інтернет, керуючись прикладом інших. Зворотний зв'язок можна сформулювати таким чином: користування інтернетом у форматі некритичного наслідування прикладу інших здатний негативно впливати на особистісний розвиток та автономію, уміння визначати значущі цілі та досягати їх, особистісну ефективність у повсякденній діяльності.

Як уже зазначалось, потрібно ще перевірити причинно-наслідковий характер цього зв'язку. Ми схилиємося до думки, що в даному випадку варто виокремити окрему, третю, групу ризику, яку можна назвати "невпевнені". До неї слід було б віднести старшокласників, в особистісному профілі яких очевидно знижені показники за означеними вище параметрами психологічного благополуччя. Корекційну роботу з такими дітьми, на нашу думку, варто розпочинати зі зміцнення власної автономії як уміння формулювати та обстоювати свою думку. Така робота може охоплювати навчання зміни позицій, коли у форматі навчально-ігрової ситуації (наприклад, дебатів) необхідно висловлювати аргументи на підтримання певної позиції.

Означені вище параметри склали групу, при аналізі якої було отримано статистично значущі результати як на рівні відмінностей між групами з різним рівнем психологічного благополуччя, так і на рівні аналізу взаємозв'язку певних показників психологічного благополуччя.

Окрему групу утворили параметри, у ході аналізу яких виявлено статистично значущі результати на рівні загальних показників психологічного благополуччя. Це альтернативи, пов'язані з визначенням актуальності користування інтернетом для корекції емоційного стану ("*Користуюсь інтернетом, щоб зменшити агресію, розслабитись*") та ("*Користуюсь інтернетом для отримання задоволення, поліпшення настрою*"), а також альтернативи, спрямовані на визначення

значущості інформаційних потреб (**“Користуюсь інтернетом, щоб ознайомитися з новинами, поточною інформацією”, “Користуюсь інтернетом, щоб знайти інформацію для навчання”**) та потреби у вираженні власної позиції (**“Користуюсь інтернетом, щоб висловити власну думку”**).

За параметрами, спрямованими на з’ясування сприйняття інтернету як ресурсу для отримання натхнення і простору для реалізації власної творчості (пункти **“Користуюсь інтернетом, щоб отримати творчу наснагу”, “Користуюсь інтернетом, щоб побачити щось красиве”** та **“Користуюсь інтернетом, щоб поділитися з іншими результатами своєї творчості”**), між групами різних за рівнем психологічного благополуччя учнів статистично значущих відмінностей виявлено не було.

Висновки. Встановлено, що між окремими цілями, якими керуються старшокласники при виборі певних способів проведення вільного часу в інтернеті, та рівнем їхнього психологічного благополуччя існує зв’язок. Старшокласники з низьким рівнем психологічного благополуччя менш усвідомлено визначають власну мету користування інтернетом; вони частіше, ніж їхні однолітки, використовують інтернет для ескейпізму. Такі учні більш схильні порівняно з однолітками користуватися інтернетом під впливом інших, проте рідше застосовують простір мережі для підтримання стосунків з близькими та друзями.

За допомогою кореляційного аналізу виявлено також взаємозв’язки між певними цілями користування інтернетом і структурними компонентами психологічного благополуччя. На основі цього аналізу виокремлено три групи ризику, які дістали умовні назви “працюючі”, “втікачі”, “невпевнені”. Щодо кожної із цих груп запропоновано стратегію психологічних впливів для корекції можливих ризиків погіршення психологічного благополуччя.

Л і т е р а т у р а

1. Шевеленкова Т. Д. Психологическое благополучие личности (обзор основных концепций и методик исследования) / Т. Д. Шевеленкова, П. П. Фесенко // Психологическая диагностика. – 2005. – № 3. – С. 95–122.
2. Ryff C. D. The Structure of Psychological Well-Being Revisited / C. D. Ryff & C. L. M. Keyes // Journal of Personality and Social Psychology. – 1995. – Vol. 69. – № 4. – P. 719–727.

R e f e r e n c e s

1. Shevelenkova, T. and Fesenko P. (2005). Psikhologicheskoe blagopoluchie lichnosti (obzor osnovnykh kontseptsiy i metodik issledovaniya) [Psychological well-being (overview of basic concepts and techniques of research)]. *Psikhologicheskaya diagnostika* [Psychological diagnostics], 3, 95–122 (rus).

2. Ryff, C. D. & Keyes, C. L. M. (1995). The Structure of Psychological Well-Being Revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4), 719–727.

Shyshko N. S. Interconnection between structural components of psychological well-being and purposes of internet usage by high school pupils

The purpose of this article is to analyze the interconnection between Internet usage purposes and psychological well-being of high school pupils. Psychological well-being is considered as a complex parameter, that is why special attention is brought to particular parameters which are connected with Internet usage purposes. It is determined that high school pupils with low level of psychological well-being less consciously define their Internet usage purpose and more frequently use the Internet for escapism. Compared to the age mates, they are more often inclined to use Internet under the influence of others, but more rarely use Internet to maintain existing relationships with friends and family. Based on correlation analysis between different components of the psychological well-being and Internet usage purposes three risk groups of decline in psychological well-being were defined; a strategy of psychological manipulation for its correction was proposed.

Keywords: high school pupils, psychological well-being, Internet usage purposes.

© Шижко Н. С.

Л. В. Никоненко

**ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДЦЮ МЕДІАПРАКТИК
ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО ЗМІСТУ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ
ВІЙНИ**

Представлено результати дослідження особливостей реалізації молоддю медіапрактик активного типу політико-правового змісту в умовах гібридної війни. Наведено опис, приклади та особливості реалізації впродовж 2013–2016 років таких медіапрактик: груп координації; медіазвернень; “стьюбінгу”; поширення соціально значущої інформації; фейків; ведення експертних блогів; атак, спрямованих на віртуальне ураження опонентів; гри в комп’ютерні ігри та побудови віртуальних світів. На основі теоретичного аналізу, експертного опитування, контент-аналізу матеріалів глибинних індивідуальних та групових інтерв’ю виділено функції медіапрактик: інформаційну, комунікативно-координаційну, рекреаційну, творчу, емоційно-катарсичну, професійно-соціалізаційну. Показана значущість внеску молодіжних спільнот у протидію інформаційним атакам, що здійснюються в умовах гібридного протистояння РФ та України.

Ключові слова: медіапрактики, молодіжні спільноти, політико-правова свідомість, інформаційна війна.